

Themadocument dierenwelzijn

Inleiding

Dieren worden op grote schaal gebruikt in de commerciële industrie. Ze worden naast de productie en consumptie van voedsel ook ingezet bij farmaceutische- en textielbedrijven. Hierbij bestaat een risico op aantasting van het dierenwelzijn. Denk hierbij aan gebrek aan bewegingsruimte, onverdoofde ingrepen, het fokken ten behoeve van hogere productie (bijvoorbeeld de zogenoemde 'plofkoppen') of het uitvoeren van onnodige dierproeven.

Dierenwelzijn behelst de kwaliteit van leven zoals een dier dat zelf ervaart. Omdat deze kwaliteit in de commerciële industrie het directe gevolg is van menselijk handelen, is het extra belangrijk dat er in de verschillende productietakken en -ketens duidelijke dierenwelzijnsregels worden toegepast en kritisch naar de noodzaak van het diergebruik gekeken wordt.

Het is belangrijk om te vermelden dat dierenwelzijn samenhangt met andere belangrijke duurzaamheidsthema's. Bedrijven met een groot risico op dierenwelzijnsaantastingen zijn vaak ook veroorzakers van andere negatieve impacts op mens en milieu, zoals klimaatverandering, biodiversiteitsverlies/ontbossing, milieuvervuiling, antibioticaresistentie en zoönosen,¹ zoals COVID-19 en SARS.

Dit themadocument geeft handvatten voor het ontwikkelen van dit beleid en voor de toepassing van dierenwelzijn in de verschillende due diligence stappen conform de OESO-richtlijnen. Hierbij wordt voortgebouwd op reeds bestaande internationale standaarden en richtlijnen voor dierenwelzijn, onder andere van de EU, de OESO/FAO en de International Finance Corporation.

Het themadocument is speciaal voor de toepassing in het beleggingsbeleid van Pensioenfondsen ontwikkeld door World Animal Protection Nederland. Deze NGO is partij van het IMVB-Convenant Pensioenfondsen.

¹ Zoönosen zijn van dier op mens overdraagbare infectieziekten. Meer info hierover staat op de site van het [RIVM](#).

Inhoud

1. Dierenwelzijn: relevantie voor pensioenfondsen
2. Bedrijfstakken en risico's
 - 2.1 Bedrijfstakken
 - 2.2 Dierenwelzijnsrisico's per bedrijfstak
 - 2.3 Aanverwante risico's
3. Principes, richtlijnen en standaarden
 - 3.1 Principes
 - 3.2 Richtlijnen en standaarden
4. Dierenwelzijn & due diligence
 - 4.1 Integreer MVB in beleid & managementsystemen
 - 4.2 Identificeren en beoordelen van daadwerkelijke en potentiële negatieve impact in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen
 - 4.3 Negatieve impacts voorkomen en/of mitigeren
 - 4.4 Monitoring van implementatie en resultaten
 - 4.5 Transparantie en communicatie over de aanpak
 - 4.6 Zorg voor herstelwerkzaamheden of werk hieraan mee

1. Dierenwelzijn: relevantie voor pensioenfondsen

Pensioenfondsen zijn zich steeds meer bewust van de risico's die dierenwelzijnsaantastingen met zich mee brengen, bijvoorbeeld door vragen hierover van deelnemers, of als:

- een belegd bedrijf negatief in het nieuws komt, bijvoorbeeld door misstanden bij de slacht of vanwege gevaar voor de volksgezondheid (reputatierisico);
- een belegd bedrijf er niet voldoende in slaagt om in de pas te blijven met veranderende consumentenvoorkeuren, technologie of beleid van overheden (transitierisico);
- een belegd bedrijf aansprakelijk wordt gesteld (juridisch risico), wat vervolgens tot een financieel risico kan leiden.

Vanwege bovengenoemde risico's is het belangrijk dat er verandering op gang komt in de commerciële industrie. Pensioenfondsen kunnen hierin een belangrijke rol spelen, door:

- eisen op het gebied van dierenwelzijn en gerelateerde onderwerpen (klimaat, publieke gezondheid, etc.) te stellen aan de bedrijven waarin zij beleggen;
- een transitie te stimuleren naar een innovatieve bedrijfsvoering die minder belastend is voor dieren, mensen en het milieu.

Dit themadocument gaat op beide uitgebreid in.

2. Bedrijfstakken en risico's

In dit hoofdstuk beschrijven we de belangrijkste bedrijfstakken waarin dierenwelzijn een rol speelt. We geven per bedrijfstak voorbeelden van risico's voor het welzijn van dieren. De mate waarin deze risico's een rol spelen in de beleggingspraktijk van een pensioenfonds hangt, zoals beschreven in de OESO-richtlijnen, af van de ernst, duur en schaal van dierenwelzijnsaantastingen.

2.1 Bedrijfstakken

De belangrijkste bedrijfstakken met belegbare vermogenstitels waarin dierenwelzijn een rol speelt zijn:

- bedrijven in de waardeketen van dierlijke voedselproductie en -consumptie (waaronder vlees, vis, zuivel, eieren).² Hierbij gaat het om:
 - Productiebedrijven: grootschalige veehouderijen en visserij- en aquacultuurbedrijven (inclusief hun toeleverars, zoals aanbieders van veevoer);
 - Verwerkers van dierlijke producten: slachterijen, transporteurs, levensmiddelenproducenten;
 - Verkopers van dierlijke producten: retailers, cateraars, (*fast food*) restaurants en hun toeleveringsbedrijven.
- bedrijven in de farmaceutische-, cosmetica- en chemische industrie.
- bedrijven in de keten van kleding, textiel en woonartikelen (gebruik van leer, wol, dons, veren, bont en zijde).
- de bankensector: banken zijn immers veelvuldig betrokken bij de financiering van bedrijven in bovengenoemde ketens.

Tot slot kan dierenwelzijn relevant zijn in bedrijfstakken waarbij het gebruik van dieren en dierlijke producten niet de *core business* is. Te denken valt aan (wilde) dieren die gebruikt worden voor entertainment (toeristenindustrie, sponsoring van evenementen), vliegtuig- en transportbedrijven die betrokken zijn bij de handel in (wilde) dieren en grote digitale platforms die onacceptabele dierenwelzijnspraktijken (bijvoorbeeld de handel in exotische huisdieren) faciliteren en promoten. Voor de leesbaarheid van dit themakader worden deze bedrijfstakken verder buiten beschouwing gelaten.

2.2 Dierenwelzijnsrisico's per bedrijfstak

Dierlijke voedselproductie en -consumptie

De productie van dieren in de wereldwijde vee-industrie kent een reeks van dierenwelzijnsrisico's. Deze hebben te maken met het fokken, houden, transporteren en doden van dieren:

- eenzijdige selectie op productiekekenmerken vergroot het risico op gezondheids- en bewegingsproblemen;
- een prikkelarme omgeving en slechte lucht- en lichtkwaliteit veroorzaken verveling, stress en gedragsproblemen alsmede lichamelijke aandoeningen;
- pijnlijke en mutilerende ingrepen (bijv. castratie, staart couperen, snavelbehandeling, onthoornen);

² Deze opsomming is niet volledig, zo zijn bijvoorbeeld insecten- en bijenproducenten en -verwerkers niet opgenomen.

- transport dat gepaard gaat met risico's op verwondingen, stress en uitputting – lange transportduur en slechte transportomstandigheden vergroten de ernst van deze risico's;
- slachtmethoden die voorkombare stress of lijden veroorzaken of foutief worden toegepast.

Farmacie, cosmetica en chemie

In deze bedrijfstakken wordt veelvuldig gebruikgemaakt van dierproeven. Jaarlijks worden hierbij naar schatting wereldwijd meer dan honderd miljoen dieren gedood. Het gaat om diverse diersoorten, van muizen en ratten tot honden en apen. Speciale aandacht bij dierproeven verdient het klonen en genetisch modificeren van dieren. Deze praktijk levert ernstige dierenwelzijnsproblemen op en het tast de integriteit van het dier aan.

Kleding- en textielindustrie

In deze bedrijfstakken worden dieren gebruikt voor de productie van leer, wol, dons/veren, bont of zijde. Jaarlijks worden hier honderden miljoenen dieren voor gehouden. Dierenwelzijnsrisico's variëren van fysieke ingrepen zoals *mulesing* bij schapen,³ het levend plukken van ganzen en eenden, tot slechte houderij- en vangomstandigheden, alsmede dodingsmethoden bij wildvangst en problemen bij transport⁴ en doden.⁵

In onderstaande tabel geven we per bedrijfstak voorbeelden van risico's voor dierenwelzijn.

Bedrijfstak	Voorbeelden van risico's voor dierenwelzijn
Dierlijke voedselproductie- en consumptie	Te snel groeiend ras (bijv. vleeskippen). Te weinig leefruimte (bijv. kippen en varkens). Pijnlijke ingrepen (bijv. varkens, koeien, kippen). Kale leefomgeving (bijv. varkens, kippen). Onnodig lijden bij de slacht. Dwangvoederen (bijv. ganzen, eenden).
Farmacie, cosmetica en chemie	Onnodige dierproeven (bijv. apen, honden, konijnen, etc.).
Kleding en textiel	Levend plukken (bijv. ganzen, eenden, konijnen). Mulesing (schapen).

2.3 Aanverwante risico's

Bedrijven met een negatieve impact op dierenwelzijn zijn vaak ook veroorzakers van andere risico's, zowel voor de mens als voor het milieu. Deze risico's kunnen zij direct of indirect (als onderdeel van de waardeketen) veroorzaken. Deze verbondenheid geldt met name voor bedrijven die actief zijn in de waardeketen van dierlijke voedselproductie en -consumptie. Hieronder wordt dit nader toegelicht:

Klimaatverandering

Volgens een gezaghebbend rapport van de FAO is de veehouderij verantwoordelijk voor 14,5% van de totale door de mens veroorzaakte emissie van broeikasgassen op onze planeet. De veehouderij draagt negatief bij aan klimaatverandering o.a. via de productie, verwerking en

³ Bij *mulesing* wordt de huid rond het achterwerk van een schaap zonder verdoving weggesneden.

⁴ Bijvoorbeeld duur en omstandigheden bij internationaal transport van schapen uit Australië.

⁵ Bijvoorbeeld zonder bedwelmingsmiddelen.

transport van dieren, via landgebruik en -conversie voor veevoer, de productie van kunstmest en pesticiden voor veevoerproductie en mest (N₂O, lachgas). Meer informatie over het verband tussen veehouderij en klimaatverandering kunt u vinden via deze [link](#).⁶

Ontbossing en biodiversiteitsverlies

Verschillende publicaties, o.a. van [WWF, IUCN & VBDO](#) laten zien hoe de veehouderij bijdraagt aan ontbossing en biodiversiteitsverlies, onder andere via landgebruik voor de [productie van veevoer](#) en voor de [veehouderij](#) in cruciale gebieden zoals de Amazone en de Cerado.⁷

Milieuvervuiling

Het op intensieve schaal houden van dieren leidt tot verschillende negatieve effecten op het milieu door de productie en het gebruik van (kunst)mest, pesticiden, chemicaliën en medicijnen (klik [hier](#) voor meer informatie). Deze vervuilen niet alleen de lucht, het water en de bodem, maar hebben ook negatieve impact op ecosystemen (zoals bodemkwaliteit) die als basis dienen voor economische activiteit.

Publieke gezondheid en -veiligheid

Door de veehouderij en de steeds kleiner wordende leefruimte voor en handel in wilde dieren door economische activiteit wordt de kans op het ontstaan van uitbraken van zoönosen (zoals COVID-19, SARS en Ebola) steeds groter (zie deze recente [publicatie](#) van het UN Environment Programme). Als deze uitbraken leiden tot een pandemie, dan heeft dit niet alleen enorme gevolgen voor publieke gezondheid, maar ook voor economische groei en sociale gelijkheid. Daarnaast laat een bekende [overzichtsstudie](#) zien dat het overmatig gebruik van antibiotica bij dieren een gevaar is voor antibioticaresistentie bij mensen, met hoge sterftcijfers tot gevolg (zie ook dit recente [rapport](#)).

⁶ Zie ook het [themadocument](#) over de klimaatcrises dat in het kader van het Pensioenconvenant is ontwikkeld.

⁷ Zie ook het [themadocument](#) over biodiversiteit dat in het kader van het Pensioenconvenant is ontwikkeld.

Naar een duurzaam en diervriendelijk voedselsysteem

Een toenemend aantal publicaties wijst op het belang van een duurzame transitie van ons voedselsysteem om de negatieve impact op dier, mens en milieu te verminderen. In dit verband wordt gesproken over de eiwittransitie, waarbij meer plantaardige eiwitten en minder dierlijke eiwitten worden geproduceerd en geconsumeerd. Meer informatie hierover is te vinden in de Nederlandse Nationale Eiwitstrategie en de Transitieagenda Biomassa en Voedsel, en in de Europese Farm to Fork Strategy. Deze marktontwikkeling wordt gemonitord via het door de EU gefinancierde Smart Protein Project. Via het FAIRR Initiative, waar veel Nederlandse financiële instellingen deelnemer van zijn, wordt informatie verzameld over de manier waarop beursgenoteerde bedrijven op de eiwittransitie inspelen en wordt collectieve engagement gevoerd. De eiwittransitie hangt positief samen met dierenwelzijn, simpelweg omdat er minder dieren nodig zijn voor de productie van eiwitten voor menselijke consumptie.

Voor wat betreft de productie van dierlijke eiwitten die overblijft is ook een duurzame verandering nodig voor het voorkomen van klimaatverandering en biodiversiteitsverlies. In dit verband wordt vaak gesproken over een transitie naar biologische-, kringloop-, natuur-inclusieve- of regeneratieve landbouw. De implementatiecriteria voor deze concepten zijn (met uitzondering van biologische landbouw) helaas nog niet altijd eenduidig geformuleerd en geaccepteerd. Wat zij echter met elkaar gemeen hebben is dat ze (o.a. via doelen als biodiversiteitsherstel of kortere toevoerketens) resulteren in een verminderd gebruik van soja als veevoer, bijvoorbeeld door:

- Het (zo lokaal mogelijk) produceren van alternatieven voor soja zoals lupine of alfalfa;
- Het begrazen van kruiden- en klaverrijk grasland;
- Het gebruik van reststromen uit de voedselindustrie.

Bovenstaande ontwikkeling heeft veelal een positief verband met dierenwelzijn omdat het meer ruimte schept voor het natuurlijk gedrag van dieren (grazen) en er gebruik kan worden gemaakt van robuustere rassen die minder zijn doorgefokt voor een zo groot mogelijke productie van vlees, eieren of zuivel. Voor meer informatie over deze landbouwconcepten kunt u de Nederlandse Visie op Kringlooplandbouw of deze overzichtstabel raadplegen.

Pensioenfondsen kunnen de verduurzaming van het voedselsysteem stimuleren, bijvoorbeeld door deze:

- Mee te nemen in hun screening of erover in gesprek te gaan met hun dataproviders;
- Op te nemen in hun impact investment strategie;
- Onderdeel te maken van hun engagement met (bijvoorbeeld) beursgenoteerde supermarkten, vlees- en zuivelverwerkers en fast food ketens.
- Voor pensioenfondsen die hun beleggingsportfolio voor een groot deel hebben uitbesteed kan engagement met hun asset managers over verduurzaming van het voedselsysteem een handige aanpak zijn.

3. Principes, richtlijnen en standaarden

Er bestaan (nog) geen internationaal bindende verdragen bestaan die concreet invulling geven aan dierenwelzijn. In dit hoofdstuk geven we per bedrijfstak een overzicht van de bestaande en meest toegepaste principes, richtlijnen en (vrijwillige) standaarden. Het is belangrijk om te weten dat er in Europa wel wetgeving is die eisen stelt aan dierenwelzijn in diverse bedrijfstakken. Veel landen buiten de EU hebben echter geen of onvoldoende dierenwelzijnswetgeving. Hoewel het als pensioenfonds misschien het logisch lijkt om EU-wetgeving als minimumvereiste op te nemen in het beleggingsbeleid, is deze volgens dierenwelzijnsorganisaties zoals World Animal Protection niet toereikend. Ook de Nederlandse overheid heeft voor sommige onderwerpen aanvullende wetgeving opgesteld. In hoofdstuk 4 geven we tips en aanbevelingen voor het opstellen van beleid en voor criteria om bedrijven op te screenen.

3.1 Principes

De meest gebruikte en meest bekende principes zijn de ‘vijf vrijheden’. Dat wil zeggen dat dieren idealiter gevrijwaard zijn van negatieve elementen zoals honger, ziekte, angst of pijn. Dit model wordt steeds vaker vervangen door het Five Domains model, dat positief is geformuleerd en waarin nieuwe wetenschappelijke inzichten zijn verwerkt. Hieronder geven we een overzicht van beide modellen, klik [hier](#) voor een uitgebreidere vergelijking.

Five Freedoms	Five Domains
1. Freedom from hunger and thirst	1. Nutrition — factors that involve the animal’s access to sufficient, balanced, varied, and clean food and water.
2. Freedom from discomfort	2. Environment — factors that enable comfort through temperature, substrate, space, air, odor, noise, and predictability.
3. Freedom from pain, injury or disease	3. Health — factors that enable good health through the absence of disease, injury, impairment with a good fitness level.
4. Freedom to express normal behavior	4. Behavior — factors that provide varied, novel, and engaging environmental challenges through sensory inputs, exploration, foraging, bonding, playing, retreating, and others.
5. Freedom from fear or distress	5. Mental state — the mental state of the animal should benefit from predominantly positive states, such as pleasure, comfort, or vitality while reducing negative states such as fear, frustration, hunger, pain, or boredom.

Voor het gebruik van proefdieren worden de ‘3 V’s’ veelvuldig gehanteerd:

- Vervanging: diergebruik wordt vervangen door alternatieven.
- Vermindering: het aantal dieren dat bij een bepaalde dierproef betrokken is, wordt verminderd.
- Verfijning: het welzijn van dieren bij een bepaald gebruik wordt verbeterd.

3.2 Richtlijnen en standaarden

In de volgende tabel geven we per bedrijfstak of -sector een overzicht van de belangrijkste richtlijnen en standaarden op het gebied van dierenwelzijn.

Bedrijfstak of -sector	Richtlijn of standaard
Voedselindustrie	<p><i>EU-wetgeving</i></p> <p>Op EU-niveau bestaat een serie verordeningen en richtlijnen die lidstaten verplicht deze in wetgeving vast te leggen, voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Landbouwdieren in het algemeen</u> • <u>Kalveren</u> • <u>Varkens</u> • <u>Leghennen en vleeskippen</u> • <u>Transport</u> • <u>Bescherming van dieren tijdens de slacht.</u>
	<p><i>OESO-richtlijnen</i></p> <p>De OESO-richtlijnen zijn voor de agrosector uitgewerkt in de <u>OECD/FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains</u>. In deze Guidance wordt voor, wat het onderwerp dierenwelzijn betreft, gerefereerd aan de '5 vrijheden', EU-wetgeving en aan de standaarden van de World Organisation for Animal Health (OIE). Deze laatste zijn gericht op transport, slacht, het houden van een aantal diersoorten en het gebruik van dieren voor (wetenschappelijk) onderzoek.⁸ Naast internationale standaarden en EU-wetgeving wordt in deze OECD/FAO Guidance ook gerefereerd aan praktijkstandaarden en certificatie door bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties.</p>
	<p><i>Praktijkstandaarden</i></p> <p>In 2019 heeft een samenwerkingsverband van dierenwelzijnsorganisaties het initiatief genomen voor de ontwikkeling van een internationale praktijkstandaard voor dierenwelzijn in de voedselindustrie, gericht op de financiële sector. Dit FARMS-initiatief heeft de <u>Responsible Minimum Standards (RMS)</u> opgesteld. De RMS combineert de belangrijkste internationale richtlijnen en standaarden (zoals hierboven genoemd van de EU en de IFC Good Practice Note) en vertaalt deze naar praktijkstandaarden voor specifieke diergroepen in de voedselindustrie.</p>
Farmaceutische-, cosmetica- en chemische industrie	<p>Binnen de EU bestaat een <u>wettelijke richtlijn dierproeven</u>. Onder meer is het in de EU verboden cosmetica op dieren te testen. Voor medicijnontwikkeling zijn dierproeven slechts toegestaan indien deze bewezen of wettelijk noodzakelijk zijn en er geen gelijkwaardige onderzoeksmethoden bekend zijn die gebruik van proefdieren overbodig maken.</p>
Bedrijven in de keten van kleding, textiel en woonartikelen	<p><i>Wetten en richtlijnen</i></p> <p>In de EU vallen de meeste dieren waarvan producten worden gebruikt in textiel en kleding, onder <u>richtlijn 98/58/EG inzake de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren</u>. Hierin zijn minimum vereisten opgenomen over het houden van en de omgang met dieren. Daarnaast zijn er nog</p>

⁸ Zie section 7 van: [http://www.oie.int/en/standard-setting/terrestrial-code/access-online/..](http://www.oie.int/en/standard-setting/terrestrial-code/access-online/)

	<p>andere EU verordeningen en richtlijnen, zoals voor <u>zeehondenbont</u> en <u>honden- en kattenbont</u>. In Nederland geldt bovendien de <u>Wet Verbod Pelsdierhouderij</u>.</p> <p><i>Vrijwillige standaarden</i></p> <p>Daarnaast bestaat er aan aantal internationale en nationale vrijwillige standaarden:</p> <ul style="list-style-type: none">• <u>Responsible Leather Roundtable</u>; <u>Responsible Wool Standard</u>;• <u>Responsible Down Standard</u>, <u>Traceable Down Standard</u> en <u>Downpass Standard</u>;• En in Nederland: <u>IMVO-convenant Duurzame Kleding- en Textiel</u>.
--	---

4. Due diligence

Dit hoofdstuk geeft praktische tips voor de toepassing van dierenwelzijn in de zes due diligence stappen die in de OESO-richtlijnen beschreven worden.

4.1 Integreer MVB in beleid & managementsystemen

Om invulling te geven aan de verantwoordelijkheid om dierenwelzijn te respecteren is het van belang dat pensioenfondsen beleid hebben op dit thema. Dit kan een eigenstandig dierenwelzijnsbeleid zijn, of (bijvoorbeeld in geval van kleinere pensioenfondsen) als onderdeel van overkoepelende thema's zoals klimaat en biodiversiteit. Onderstaand kader geeft hierbij richting:

Een goed (beleggings-)beleid op het thema dierenwelzijn houdt onder meer in dat een pensioenfonds:

- in het beleggingsbeleid dierenwelzijn expliciet benoemt en het belang ervan erkent;
- criteria (en indicatoren) benoemt waaraan beleggingen moeten voldoen, om dierenleed te helpen voorkomen en dierenwelzijn te verbeteren (zie ook due diligence stap nr. 2);
- beleggingen met regelmaat analyseert - waarbij gevoelige sectoren, landen en bedrijven worden geïdentificeerd -, prioriteert en (her-)beoordeelt op grond van de ontwikkelde criteria;
- een gedegen risicoanalyse uitvoert om risico's en impacts van een potentiële belegging te beoordelen, met specifiek aandacht voor dierenwelzijn;
- helder communiceert over bij welke activiteiten het pensioenfonds op grond van dierenwelzijns-overwegingen niet betrokken wil zijn;
- beleggingen in bedrijven wier bedrijfsideeën inherent nadelig zijn voor dierenwelzijn uitsluit en/of een actieve dialoog aangaat met bedrijven die hebben bewezen te handelen op een manier die dierenleed veroorzaakt en daar duidelijke doelstellingen aan verbindt (zie ook due diligence stap nr. 3);
- op zoek gaat naar mogelijkheden voor samenwerking met andere beleggers waar nodig voor effectief engagement, actief aandeelhouderschap en/of uitsluiting.

Verder kan in het beleid rekening worden gehouden met dierenwelzijn door:

- de voorkeur te geven aan beleggingen waarvan de producten of diensten een positieve bijdrage leveren op het gebied van dierenwelzijn of die een duidelijke bijdrage leveren aan de eiwittransitie;
- Het onderwerp dierenwelzijn stelselmatig op te nemen als bespreekpunt in de dialoog met bedrijven en andere beleggers om het belang van het respecteren en verbeteren van dierenwelzijn te benadrukken en het bewustzijn hierover te vergroten (zie ook due diligence stap nr. 3).

4.2 Identificeren en beoordelen van daadwerkelijke en potentiële negatieve impact in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen

In deze paragraaf geven we per bedrijfstak suggesties voor criteria om bedrijven op te screenen. De hiervoor benodigde data zijn op verschillende manieren te verkrijgen:

- Door naar deze punten te vragen bij bedrijven, data-providers,⁹ dierenwelzijnsorganisaties en/of zelf onderzoek uit te voeren;

⁹ Data over dierenwelzijn zijn nog niet volledig beschikbaar bij dataproviders. Door hiernaar te vragen kan deze lacune worden opgevuld.

- Door reeds beschikbare openbare websites te raadplegen. Waar van toepassing wordt hiernaar verwezen.

Dierenwelzijn in de keten van voedselproductie en -consumptie

In de volgende tabel geven we een opsomming van concrete (sets van) criteria die door pensioenfondsen gebruikt kunnen worden.

Naam	Soort criteria	Bijzonderheden
<u>IFC Good Practice Note</u>	<ul style="list-style-type: none"> • Genetics and breed selection. • Animal health. • Husbandry practices. • Stockmanship. • Quality assurance programmes. • Feed and water. • Housing systems. • Transport. • Slaughter. • Aquaculture. 	<p>Enigszins verouderd (2014).</p> <p>Gebaseerd op o.a. de EU-richtlijnen en de Five Freedoms.</p>
<u>Responsible Minimum Standards</u>	<ul style="list-style-type: none"> • General principles (zoals housing, stockmanship, feed, transport, slaughter, etc.). • Principles for beef cattle. • Principles for dairy cattle. • Principles for laying hens.¹⁰ • Principles for chickens.¹¹ • Principles for pigs.¹² 	<p>Gebaseerd op o.a. de EU-richtlijnen, de Five Freedoms en de IFC Good Practice Note.</p> <p>Bedrijven kunnen de criteria gebruiken die op hun specifieke productieproces van toepassing zijn.</p>
<u>Fair Finance Guide</u>	<ul style="list-style-type: none"> • Companies respect the Five Freedoms of animals. • Companies integrate animal welfare criteria into their procurement and operational policies. • Companies include clauses on the compliance with criteria on animal welfare in their contracts with subcontractors and suppliers. • Severely restricted housing methods for farm animals, including calves in crates, hens in battery cages and sows in feeding cubicles, are unacceptable. • Farm animal breeding practices and genetics are geared towards good welfare. • Companies safeguard adequate environmental enrichment and quality for farm animals. • Companies avoid painful procedures for farm animals. 	<p>Gebaseerd op verschillende principes en richtlijnen, waaronder de EU-richtlijnen, de Five Freedoms en de IFC Good Practice Note, het Beter Leven label, en de Responsible Minimum Standards.</p> <p>Deze criteria worden gebruikt in de Eerlijke Pensioenwijzer.</p>

¹⁰ Data beschikbaar via [ChickenWatch](#).

¹¹ Data beschikbaar via [ChickenWatch](#).

¹² Data beschikbaar via [Cratefreefuture](#).

	<ul style="list-style-type: none"> • Companies practice humane slaughter methods for farm animals. • Companies limit the duration of animal transports in line with best-practice standards. 	
--	--	--

Aanvullend hierop kan een pensioenfonds bedrijven in de keten van voedselproductie en -consumptie screenen op de manier waarop zij omgaan met de eiwittransitie. Het FAIRR Initiative heeft hiervoor een raamwerk ontwikkeld¹³ dat behulpzaam kan zijn voor pensioenfondsen.

Tenslotte kan een pensioenfonds bedrijven screenen op hun beleid en praktijk ten aanzien van de verduurzaming van hun dierlijke eiwitproductie. Zoals in paragraaf 2.3 beschreven gaat het hier naast dierenwelzijn nadrukkelijk ook over het voorkomen van o.a. klimaatverandering en biodiversiteitsverlies.¹⁴ In dit verband kan het pensioenfonds onderzoeken of en welke transitieconcepten worden onderschreven door een bedrijf, zoals biologische-, kringloop-, natuur-inclusieve- of regeneratieve landbouw. Voor biologische landbouw bestaat wel internationaal en Europees erkende certificering die een pensioenfonds kan toepassen in de screening, maar voor de overige concepten is dit (nog) niet het geval. Op het gebied van in opmars

Toepassing dierenwelzijnsriteria in sustainable farming: voorbeeld uit het Sustainability Policy Framework van de Rabobank:

‘We encourage the transition towards more sustainable practices and continuous improvement. Specifically regarding animal welfare, we encourage our clients and business partners to:

- comply with accepted good practice as described in the International Finance Corporation (IFC) Good Practice Note: Improving Animal Welfare in Livestock Operations;
- work towards meeting FARMS Initiative’s Responsible Minimum Standards with respect to how farm animals are raised, transported and slaughtered. Regarding housing systems, FARMS Initiative strongly encourages to transition to cage-free housing systems for laying hens and group housing systems for sows by 2025. Other best practices include: a maximum of 30kg/m² for broilers; a minimum of 2.25 m²/animal for sows; and 13.5 m²/animal for dairy cows;

(..)

- include animal welfare considerations when applying good practices of regenerative farming and local supply chains, notably in supplying feed.’

zijnde concept regeneratieve landbouw zijn onder de paraplu van het initiatief OP2B echter wel ontwikkelingen voor objectieve standaarden gaande. Vanuit het perspectief van dit themakader is het belangrijk om te checken of en hoe dierenwelzijn hierin aan bod komt.

Dierenwelzijn in de farmaceutische-, cosmetica- en chemische industrie

In de volgende tabel zijn de screeningscriteria voor het houden van dierproeven opgenomen:

¹³ Dit raamwerk is in te zien op pagina 34 van het rapport *Appetite for disruption: the last serving*, September 2021. Te downloaden via de [website](#) van FAIRR.

¹⁴ Voor beide onderwerpen zijn binnen het Pensioenconvenant aparte [themaprojecten](#) ontwikkeld.

- Bedrijven beschrijven de toepassing van de 3 V's (Vervanging, Vermindering, Verfijning) in hun beleid en implementeren deze in hun uitvoering.
- Geen dierproeven op mensapen.
- Dierproeven worden uitgevoerd in lijn met EU-wetgeving, wat o.a. inhoudt dat er geen dierproeven worden uitgevoerd voor cosmetica en andere niet-medische doeleinden.

Dierenwelzijn in de keten van kleding, textiel en woonartikelen

De criteria voor het screenen van bedrijven op dierenwelzijn bij de productie van kleding, textiel en woonartikelen staan hieronder opgesomd:

- Geen productie of gebruik van bont, angora en huiden van exotische soorten zoals slangen, krokodillen en beschermde soorten.
- Bedrijven zijn aangesloten bij tracerings- en borgingssystemen met onafhankelijke certificering die garanderen dat dierlijk textiel en materiaal met de hoogst mogelijke zorg voor het dier zijn geproduceerd.
- Bedrijven gebruiken geen dons van levend geplukte en/of dwang-gevoederde ganzen en eenden en geen wol van 'ge-mulesede' schapen en implementeren tracerings- en borgingssystemen met onafhankelijke certificering om dit te garanderen.

Voor meer informatie verwijzen we naar de [handreiking](#) die hierover is opgesteld in het kader van het IMVO-Textielconvenant.

Beoordeling en prioritering van risico's geschiedt, conform de OESO-richtlijnen, op basis van de mate van aantasting van dierenwelzijn (salience). Deze wordt bepaald door de omvang (het aantal dieren), de duur en de ernst van de schendingen van dierenwelzijn. Tevens dient de onomkeerbaarheid van de schending of het risico daarop te worden meegewogen. Uiteraard speelt de voorkeur van pensioendeelnemers ook een rol bij prioritering van risico's door pensioenfondsen

4.3 Negatieve impacts voorkomen en/of mitigeren

Op basis van de uitkomsten van de screening en prioritering van de risico's op aantasting van dierenwelzijn, kan het pensioenfonds verschillende maatregelen nemen om deze negatieve impacts te voorkomen of te mitigeren. Namelijk door te stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen, engagement voeren of overgaan tot uitsluiting. In de tabel hieronder worden deze stappen nader toegelicht voor wat betreft dierenwelzijn.

Stemmen	Door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen kan het pensioenfonds invloed uitoefenen, bijvoorbeeld door resoluties te steunen (of in te dienen) die dierenwelzijn in de bedrijfsvoering of in de toeleveringsketen beogen te verbeteren.
Engagement	Het doel van engagement is om in gesprek te geraken met bedrijven waarin door het pensioenfonds wordt belegd, en die een hoog risico op aantasting van dierenwelzijn vormen. Voorbeelden van engagementvragen op het terrein van dierenwelzijn:

	<ul style="list-style-type: none"> • Wat zijn de dierenwelzijnsambities die dit bedrijf hanteert, bijvoorbeeld qua uitfaseren van ligboxen voor zeugen, kooihuisvesting voor leghennen, bezettingsgraad van vleeskippen, of ten aanzien van het uitvoeren van dierproeven? • Maken prestatie-indicatoren op het gebied van dierenwelzijn deel uit van de beoordelingsmaatstaven van het management? • Op welke manier monitort het bedrijf de eigen dierenwelzijnscriteria in de praktijk en worden deze prestaties publiekelijk gedeeld? In geval van bedrijven dierlijke producten van primary producers afnemen voor verwerking of verkoop: hoe monitort het bedrijf dierenwelzijn in de supply chain? • Welke maatregelen neemt het bedrijf om de, met de productie van dierlijke eiwitten verbonden negatieve impact op klimaat, biodiversiteit, lucht-, bodem-, en waterkwaliteit en publieke gezondheid te mitigeren?
Uitsluiting	Wanneer het engagement binnen een redelijke en concreet vastgestelde termijn geen of onvoldoende resultaten oplevert, dan kan het bedrijf worden uitgesloten van beleggingen.

Praktische voorbeelden van engagement op het gebied van dierenwelzijn:

- Deze [casus](#) van Actiam beschrijft hun engagement met beursgenoteerde bedrijven in de keten van vleesproductie en -consumptie.
- Op deze [website](#) staat de verslaglegging van de collectieve engagement over Sustainable Proteins van het FAIRR Initiative.
- Deze [casus](#) van Robeco beschrijft hoe dierenwelzijn onlosmakelijk is met onderwerpen zoals klimaatverandering en antibioticaresistentie, en onderstreept het belang van een holistische kijk op de verduurzaming van de voedselsector.

Daarnaast is het mogelijk om door middel van impactbeleggen positieve ontwikkelingen op het gebied van dierenwelzijn te stimuleren. In de volgende tabel worden enkele voorbeelden van impactbeleggen opgesomd:

Impactbeleggen en dierenwelzijn

- Stimuleren van plantaardige productielijnen bij vleesproducenten en het aanjagen van de consumptie van alternatieve eiwitten door fastfoodbedrijven en retailers;
- Stimuleren van zuivel-, eieren- of vleesproducenten die actief inzetten op dierenwelzijn en verduurzaming;
- Investeren in de uitbreiding van cosmeticamerken die geen gebruik maken van dierproeven;
- Investeren in de uitbreiding van duurzame alternatieven voor bijv. leer en dons.

4.4 Monitoring van implementatie en resultaten

Bij de monitoring van het due diligence beleid dient speciale aandacht te worden besteed aan:

- De manier waarop de gekozen criteria voor dierenwelzijn effectief zijn toegepast in de *screening* van beleggingen op themarisico's en de keuzes waartoe deze hebben geleid.
- De voortgang en de resultaten van de gekozen preventie- en/of mitigatiestrategie met betrekking tot dierenwelzijn.

De beschikbaarheid van data en het hanteren van *key performance indicatoren (KPI's)* is hierbij van belang. De KPI's kunnen worden afgeleid van de gekozen criteria.

4.5 Transparantie en communicatie over de aanpak

Het pensioenfonds dient verantwoording af te leggen voor het gekozen dierenwelzijnsbeleid en de implementatie daarvan. Hierbij is het van belang dat er goed wordt nagedacht over de indicatoren (KPI's) die dit proces zo transparant mogelijk in kaart brengen (taxonomie).

Ook kan een pensioenfonds proactief communiceren over engagementactiviteiten of uitsluitingen. Dit kan immers een belangrijk signaal afgeven aan andere investeerders, het bedrijf in kwestie en de eigen klanten. Communicatie mag geen risico's voor betrokken belanghebbenden of personeel (bijvoorbeeld in kippenbedrijven of in slachterijen) inhouden.

4.6 Zorg voor herstelwerkzaamheden of werk hieraan mee

Het instellen van een klachtenmechanisme voor herstel en verhaal is niet van toepassing in het geval van dierenwelzijn. Dit geldt echter wel voor de aanpalende negatieve impacts die bedrijven in met name de voedselindustrie veroorzaken, zoals milieu- en gezondheidsschade (zie paragraaf 2.3).